

Henryk Runowski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, <https://orcid.org/0000-0002-6150-1891>

 henryk_runowski@sggw.edu.pl

Recenzja monografii pt. *Ludzie ziemi. Książka jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Czyżewskiemu* (redakcja: Aleksander Grzelak, Piotr Kułyk, Anna Matuszczak), Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2023, ss. 339

Review on the monograph *Ludzie ziemi. Książka jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Czyżewskiemu* [*People of the Earth. A jubilee book dedicated to Professor Andrzej Czyżewski*], edited by Aleksander Grzelak, Piotr Kułyk, Anna Matuszczak, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2023, pp. 339

Słowa kluczowe: ludzie ziemi, kwestia agrarna, subwencje, zrównoważenie w rolnictwie, gospodarka żywnościowa.

Keywords: people of the earth, agrarian issues, subsidies, balance in agriculture, food economy.

JEL: D40, E23

Monografia zawiera prezentację i wymianę poglądów na tematy z związane z ziemią, podstawowym czynnikiem wytwórczym w rolnictwie, oraz dyskusję nad problemami, które ziemia, a w szczególności ziemia rolna rodzi (kwestia agrarna, renty z ziemi, efekty zewnętrzne towarzyszące korzystaniu z ziemi, kreacja dóbr publicznych). Zagadnienia te, pomimo wielu lat dyskusji, w dużej mierze pozostają nadal nierozwiązane. Rozstrzygane w monografii dylematy dotyczą zarówno kwestii definicyjnych, sposobów waloryzacji i wyceny, pomiaru produktywności ziemi, jak i adekwatności stosowanych metod badawczych. Inna grupa zagadnień obejmuje takie kwestie jak: postrzeganie osobliwości ziemi i jej funkcji, sposoby gospodarowania ziemią rolną, efektywność tego procesu, wielowymiarowe skutki korzystania z ziemi, oceniane z perspektywy wymogów rozwoju zrównoważonego i innych wyzwań współczesności, np. takich jak COVID-19 czy wojna rosyjsko-ukraińska.

W monografii, jak wynika z zapowiedzi we wstępie, poszukuje się odpowiedzi na kilka pytań: Czy kwestia agrarna ma charakter ponadczasowy? Czy rola ziemi w kwestii agrarnej ulega zmianie? Jak zrównoważony rozwój modyfikuje podejście do czynnika ziemi? Są to pytania, na które odpowiedzi poszukiwał m.in. prof. dr hab. dr h.c. Andrzej Czyżewski, wybitny ekonomista rolny, który obchodzi jubileusz 50-lecia swojej pracy naukowej.

Publikacja składa się z trzech części. Monografię otwiera życiorys naukowy Jubilata. Przybliżono w nim drogę życiową, karierę naukową oraz dokonania i osiągnięcia Profesora Andrzeja Czyżewskiego. W części drugiej monografii znajdują się

trzy rozdziały merytoryczne zawierające opracowania autorskie i współautorskie, a część trzecia ma charakter okolicznościowy.

Rozdział pierwszy, zatytułowany: *Ziemia jako osobliwy czynnik produkcji*, zawiera siedem opracowań. Obejmują one: zarys płaszczyzny teoretycznej dla podejmowanego zagadnienia, pewne konotacje filozoficzne związane z ziemią jako zasobem specyficznym, jej rolą w rozwoju gospodarczym i rolnictwa, w kulturze i tradycji, nauczaniu Kościoła oraz podkreślenie wielu innych problemów dotyczących ziemi. Autorzy w opracowaniu otwierającym ten rozdział (B. Fiedor i Z. Dokurno) podejmują bardzo istotny problem ograniczoności zasobów, wzrostu i dobrobytu uwidoczniiony w poglądach klasyków ekonomii. W opracowaniu pt. *Ziemia w kwestii agrarnej* J. S. Zegar podkreśla, że kwestia agrarna od ponad wieku stanowi osnowę badań i dyskursu naukowego, a jej istota pozostaje niezmienna. Zmieniają się natomiast sposoby jej rozwiązywania w ślad za zmieniającymi się wyzwaniem i uwarunkowaniami rozwojowymi. Centralną figurę kwestii agrarnej stanowi ziemia. Ma ona zarówno cechy materialne, jak i transcendentne, i „daje początek metafizyce”. Podobne postrzeganie ziemi znajdujemy także w opracowaniach innych autorów tego rozdziału (S. Kalemby czy A. Grzelaka, Ł. Kryszaka i A. Matuszczak). Traktują ją oni jako dobro środowiskowe, a dopiero po tym jako dobro ekonomiczne i kulturowe o funkcjach: produkcyjnych, ekologicznych, krajobrazowych, kulturowych, socjalnych, siedliskowych i innych. Nie zawsze jest to jednak dostrzegane, dlatego S. Kowalczyk i R. Sobiecki nawiązują do rehabilitacji ziemi jako czynnika produkcji. Problem ten w swym opracowaniu podnosi również R. Marks-Bielska. Z kolei R. Kata zwraca uwagę, że mówiąc o ziemi jako czynniku produkcji w rolnictwie, nie można pomijać znaczenia dwóch pozostałych, tj. pracy oraz kapitału i relacji między nimi, od których zależy efektywność rolniczych procesów wytwórczych.

Zagadnieniu efektywności rolnictwa i jego zrównoważeniu poświęcone zostały opracowania zawarte w drugim rozdziale monografii pt. *Zrównoważenie i efektywność w rolnictwie i jego otoczeniu*. Obejmuje on cztery opracowania. Autorzy pierwszego z nich (B. Czyżewski, M. Guth, A. Majchrzak), postrzegając rolnictwo zrównoważone jako triadę efektywności środowiskowej, ekonomicznej i społecznej, wykorzystali w jego ocenie koncepcję wartości zrównoważonej (Sustainable Value – SV). Efektywność środowiskowa rozumiana jest jako relacja wartości produkcji do zużycia czynników produkcji zwiększających presję środowiskową. Efektywność ekonomiczną mierzy się produktywnością aktywów. A efektywność społeczna to pojęcie najbardziej niejednoznaczne. Ze względu na wagę i aktualność tego problemu jest on podejmowany także w innych opracowaniach rozdziału drugiego. K. Firlej i S. Kubala wskazują na istotną rolę odnawialnych źródeł energii w zapewnianiu bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej oraz tworzeniu nowych miejsc pracy i ograniczaniu emisyjności unijnej gospodarki. Z kolei K. Smędzik-Ambroży, S. Stępień, A. Sapa i J. Polcyn poszukują możliwości zapewnienia ładu środowiskowego w małych gospodarstwach rolnych wybranych krajów Europy, wskazując na role, jakie pełnią one nie tylko w produkcji surowców rolnych czy w rozwoju obszarów wiejskich i dostarczaniu dóbr publicznych, ale również jako subsydia. Problemowi subsydiów – w szerszym ujęciu – poświęcone zostało również opracowanie innych autorów (J. Staniszewski, M. Borychowski, A. Poczta-Wajda).

Rozdział trzeci, nawiązujący swoją tematyką do aktualnych problemów geopolitycznych gospodarki żywnościowej, obejmuje pięć opracowań.

W pierwszym z nich M. Gorynia poszukuje odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy pandemia COVID-19 i wojna rosyjsko-ukraińska były dla nas zaskoczeniem? Czy można było je przewidzieć i im zapobiec albo chociaż radykalnie zmniejszyć rozmiary ich negatywnych konsekwencji?
- Jak pandemia i wojna wpływają na modyfikację zachowań ludzkich rozpatrywanych z punktu widzenia stereotypu *homo oeconomicus*?
- Czy pandemia i wojna wpływają na zmianę naszego podejścia do racjonalności, w szczególności racjonalności indywidualnej i globalnej?
- Jaki może być wpływ pandemii i wojny na gospodarkę globalną?

Odpowiedzi na te pytania, ważne dla zrozumienia wpływu i skutków analizowanych zjawisk dla gospodarki, społeczeństwa i dobra ogólnego, stanowią egemplifikację najważniejszych problemów do rozwiązania w warunkach funkcjonowania gospodarki międzynarodowej, dotkniętej przez pandemię COVID-19 oraz wojnę rosyjsko-ukraińską.

Autorki (A. Bisaga i S. Sokołowska) drugiego opracowania pt. *Terytorialny wymiar agroekonomii w świetle badań w województwie opolskim*, nawiązując do początków agroekonomii, podkreślają, jak istotny wkład w jej rozwój wniósł prof. A. Czyżewski. Innym zagadnieniem podejmowanym w tym rozdziale jest kwestia definicji aktywnego rolnika w ustawodawstwie Unii Europejskiej. J. Kalinowski zauważa, że określając kryteria, które musi spełniać „aktywny zawodowo” rolnik, państwa członkowskie stosują obiektywne kryteria, takie jak: badanie dochodów, nakłady pracy w gospodarstwie, przedmiot działalności przedsiębiorstwa oraz włączenie działalności rolniczej tych osób do rejestrów krajowych lub regionalnych. Do analizy problemu strukturalnego w rolnictwie odnosi się z kolei opracowanie K. Kukuły, który zauważa, że w układzie regionalnym najszybciej strukturalnie ewoluuje rolnictwo województwa zachodniopomorskiego, a najwolniej województw podlaskiego i wielkopolskiego. Fakt ten uzasadnia stosowanie odmiennych modeli rozwojowych gospodarstw rodzinnych, na co wskazują J. Cieślik i J. Żmija.

Trzecia część monografii pt. *Profesor Andrzej Czyżewski jako Mistrz i Kolega* zawiera wypowiedzi, listy gratulacyjne i laudacje kierowane do Jubilata. Ich lektura potwierdza wielki wkład Profesora Andrzeja Czyżewskiego w rozwój nauki, ekonomii rolnej, kadr naukowych, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich oraz kształcenie studentów. Treść rozdziału to potwierdzenie, że Profesor Andrzej Czyżewski słusznie określany jest mianem twórcy poznańskiej szkoły agroekonomii.

Warto podkreślić, że monografia docenia nie tylko istotną rolę Jubilata w omawianych obszarach badawczych i kształtowaniu teoretycznych podstaw ekonomii rolnej. Prezentuje także szersze spojrzenie na ziemię w rolnictwie, w powiązaniu z aspektami ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju, akcentuje potrzebę zachowania jej zasobów i potencjału produkcyjnego, dokonuje oceny skutków prowadzonej polityki rolnej w zakresie kształtowania ustroju rolnego, konkurencyjności i sytuacji dochodowej w rolnictwie oraz oddziaływania uwarunkowań zewnętrznych na gospodarkę, w tym rolnictwo. Znajdziemy w niej odpowiedzi na szereg ważnych współcześnie pytań, nurtujących środowisko ekonomistów rolnych

i praktyków gospodarczych. Równocześnie pojawiają się nowe wątpliwości i pytania, pozostawione na razie bez jednoznacznej odpowiedzi. W pracy naukowej jest to jednak stan naturalny, bowiem jak pisał Stefan Żeromski: „Nauka jest jak niezmierne morze. Im więcej jej pijesz, tym bardziej jesteś spragniony.”